

mégis végtelenül megkönnyítik annak a munkáját, a ki tudományos hasznát akarja látni a gyűjteményeinknek. Természetes dolog, hogy az itt felsorolt négy osztály két elsejénél, tehát a „Rubato“ jelzésűeknél, semmit sem ér a metronom, de a határozott tempójú népdaloknál és tánczenénél nagyon jól használható.

Érdekesnek tartom megemlíteni, hogy a magyar lassú csárdás-tempónak a Máltzel-féle időmérőn körülbelül a 100—126. számok felelnek meg, tehát éppen az „adagio“ jelzés; a sebes csárdásnak pedig a 160—208-ig terjedő számok, vagyis az allegro és presto.

Seprődi János.

NÉPFAJOK ÉS NÉPEK A XIX. SZÁZADBAN.

— Hatodik közlemény. —

5. Bolgár.

A bolgárság aldunai szlovénokból és elszlávosodott thrákokból alakult nép, mely külön politikai nemzetté a hunn eredetű bolgárok uralma alatt fejlődött. A tulajdonképeni bolgárok hamar elszlávosodtak, de mint uralkodó néposztály jóformán a török uralomig fenmaradtak s csak ezután vegyültek el a szlávságban, vagy mint mohamedánok, a törökségben.

A középkori Bolgárország elég sűrűn volt benépesítve. A XIV. század dereka táján, midőn Sándor cár halála után (1365) Bolgárország három részre szakadt, a Szracimir viddini cár birtokából szervezett bodoni bánságban a ferencrendiek katolikus hitre térítették a lakosság egyharmadát, mintegy 200 ezer lelket: az egész Bolgárországra tehát, Sismán tirnovoi cárságával és Dobrotics feketetengermelléki tartományával együtt, valami $1\frac{1}{2}$ —2 millió lelket vehetünk fel.¹ XVII. századbeli utazók is, mint Strassburg Pál (1632), elég népesnek találták; sőt Baksics szerint (1640) a bolgár földön, mely magában foglalja Moesiát, Macedonia legnagyobb részét és Thráciát a gallipoli tengermellék kivételével, hol még görögül beszélnek, oly sok város, mezőváros és falu van, hogy a lakosság száma több millióra megy s ha Bolgárország valamely keresztyén uralkodóé volna, bármely európai királysággal kiállná a versenyt.²

¹ Jireček K. G. *A bolgárok története*. Ford. Mayer R. N.-Beckerek. 1889. 308., 359. l.

² Szamota J. *Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten*. Budapest, 1891. 271 s. köv. l.

A lakosság állandó sűrűségére és időnkinti hullámzására mutatnak az olyan népes városok, mint: *Szofia*, melyről báró Vratislav (1591) is, Neitzschitz Kr. (1634) is, Wortleyné (1717) is megjegyezte, hogy szép, nagyterjedelmű és igen népes város, török, bolgár és zsidó lakosainak száma pedig Baksics P. szerint 71—72 ezer volt (később 60 ezer, 1800 körül 46 ezer, túlnyomóan török, 1877: 19 ezer, ma 47 ezer);¹ aztán az akkor még majdnem teljesen görög *Philippopolis*, melynek 1674-ben 40 ezer, a XVIII. században pedig 120 ezer lakosa volt (1830: 30 ezer, 1850—76: 50 ezer, 1880: 24 ezer, ma 36 ezer); továbbá *Sumla*, a XVII. században 4—5 ezer házzal (20—25 ezer lélek, 1830: 21 ezer, 1850: 50 ezer, 1875: 25 ezer, ma 24 ezer); *Ruscsuk* lakossága Baksics szerint 17 ezer volt, hat évtizeddel később azt írja Simpert (1699), hogy igen nagy, népes és szép város, központja a Drinápoly és Oláhország közti kereskedelemnek, úgy hogy a XVIII. században 50 ezerre szaporodott fel a lakosság (1830: 30 ezer, 1875: 25 ezer, 1893: 28 ezer). A nagyobb városok közé tartoztak még Baksics szerint *Várna* (1640: 10,300, 1830: 16 ezer, 1893: 28 ezer), *Tirnovó* (1640: a törökök nélkül 10 ezer, a XIX. század elején 10 ezer, 1875: 25 ezer, a háború után 11,500, 1893: 11 ezer) és *Razgrad* (1640: 8,300, 1881: 10 ezer, 1893: 13 ezer) sat. Londont nem számítva, melynek már a XVII. század dereka felé fél millió körül volt a lakossága, Angliának ezen időtájban még nem voltak ilyen népes városai. Mindezen városokban virágzó ipart űztek, híresek voltak a szofiai és sumlai selyem árúk, Tirnovóban és Szisztovában posztónemüket készítettek, a sumlai rézöntők művei pedig a legkeresettebbek voltak az egész török birodalomban. A virágzás a XVIII. század hetvenes éveig tartott; az angolokkal kötött kereskedelmi szerződés azonban megnyitotta az utat az angol árucikkeknek s a bolgárországi szövöszékek egymásután megszűntek. Csakhamar azután megkezdődött a hirhedt kyrcsalik és hajduk rémuralma az 1789 után beállt zavarok alatt (1792—1804), majd az orosz háborúk (1806—12, 1828—29), úgy, hogy Bolgárország négy évtizeden át folytonos pusztulásnak volt kitéve, a városi lakosság kivándorolt, így pl. a már említetteken kívül *Nikápoly*, mely már Baksics idejében élénk kereskedést űzött sóval, fával, hallal, gyümölcs-csel és szarvasmarhával, felényire olvadt le (1640—1800 közt 20 ezer, 1830: 10 ezer, ma csak 5,600), a vidék népessége is megfogyott, csak 1830—54 között kezdett ismét megnövekedni, a mit rövid időre az orosz-török háború szakított meg, de aztán újabb 20 évi fejlődés következett. *Szisztova* (1800 k. 21 ezer, 1875: 18 ezer, 1881: 11,438, 1893: 13 ezer),

¹ Szamota id. m. 215., 255., 260. s köv. l., 439., 459. l.

Szülisztia (1800 k. 20 ezer, 1875: 12 ezer, 1888: 11,414) és *Viddin* (1800 k. 20 ezer, 1875: 30 ezer, a háború után 13,602, 1893: 15 ezer) tartoznak a XIX. század első felében még virágzó, de az 1854-iki és 1876-iki orosz-török háború után hanyatló városok sorába.

A bolgár városi lakosság ezen hullámozása mutatja, hogy nem igen történhetett valami nagy változás a legutóbbi másfél század alatt Bolgárország népességében. Virágzás és pusztulás, váltakoznak egymással; a mi fejlődés történt 1770—80-ig, az tönkrement az ezután következő félszázad alatt s mikor ismét újabb félszázados fejlődés következett be, annak megint véget vetett az az írtóháború, a mit 1876-ban folytatott egymással a török és bolgár elem. Már a fentebb elsorolt városok is eléggé föltűntetik a pusztulást, a mit az azóta lefolyt negyedszázad is alig volt képes pótolni, de hogy teljesebb legyen a sorozat, még a következő városokat említjük meg:

	A háború előtt	A háború után
Szlivno	24,000 —	17,000 (1893: 23,210)
Eszki-Zágra	21,000 —	11,000 (1893: 17,000)
Gabrovo	20,000 —	7,845
Kazanlik	20,000 —	12,000 (1893: 11,000)
Plevna	17,000 —	11,000 (1893: 16,000)
Kirkkilissza	10,000 —	10,000
Eszki-Dsuma	10,000 —	6,000
Szamokov	10,000 —	— (1893: 10,000)
Tatár-Bazardsik	15,000 —	8,000 (1893: 16,000)

Bulgárország az orosz-török háború előtt nagyjában a Tuna-Vilajetet foglalta magában, melynek lakosságát 1860-ban 3 millióra becsülték, míg egy 1874-iki összeírás szerint a férfi lakosság 1,141,051 volt, vagyis összesen 2,282,000 lélek. Mivel a berlini kongresszus a piroti és nisi kerületet 280 ezer főnyi lakossággal Szerbiának ítélte, az új Bolgárország lakosságát a régebbi lélekszám után 1,965,474-re vették fel, melynél mindössze 30 ezerrel talált többet az 1880 január 1. népszámlálás (1,995,701). Ugyanekkor Kelet-Ruméliában 815,513 volt a lélekszám, míg a régebbi adatok után 923,179-re becsülték, úgy, hogy a két bolgár fejedelemség lakossága a háború előtt 2,888,653 volt, 1880-ban pedig 2,811,214. 1890-ben már 3,310,713-ra emelkedett a lélekszám, a 10 évi növekvés tehát majdnem 18%, a legutóbbi népszámlálás szerint a Kelet-Ruméliával egyesített Bolgárország népessége 3,733,189, vagyis a növekvés nem egészen 13%.

E népességben a XIX. század folyamán mind nagyobb tért foglal el a bolgár elem. A görögség, melyből állt régebben a városi lakosság nagyobb része, már a század első harmadában visszahúzódott; követték a törökök, különösen az utolsó háború után, úgy hogy 1880—1893 közt a mohamedán elem 935 ezerről 643 ezerre olvadt le. A bolgárság szaporodása tehát minden-

esetre nagyobb volt Bolgárország területén, mint magáé az országé, úgy, hogy míg Schaffarik 1826-ban 600 ezerre becsülte a Duna és Balkán közt lakó bolgárság számát, ma körülbelül háromszor annyi vehető fel.

A bolgárok régebbi számáról különben rendkívül eltérő becsléseket találunk. Schaffarik eleinte — mellőzve a thraciai és macedoniai bolgárokat — csupán a 600 ezer bolgárországit vette föl a „Geschichte der slavischen Sprache und Literatur” (1826) c. művében a szlávok elterjedéséről közölt átnézetbe, később (1842) azonban már 3.587,000-re tette számukat. Valamivel korábbi Boué (1836—38) becslése, a ki szerint $4\frac{1}{2}$ millió a számuk, a törökök szerint (1844) 4 millió, míg Venelin (1838) szerint csak 2 millió 545,000. Az 50-es években Bogorov $5\frac{1}{2}$ milliót, a hatvanas években Drinov és mások $6-6\frac{1}{2}$ milliót vettek föl. Jireček a hetvenes években $5\frac{1}{2}$ millióra becsülte számukat.

Az utóbbi népszámlálások szerint körülbelül 1 millióra lehet tenni Bolgárország és Kelet-Rumélia nemzetiségeinek számát (570 ezer török, 80 ezer szerb, 65 ezer albán, 60 ezer görög, jobbra Kelet-Ruméliában, 57 ezer cigány, 50 ezer oláh, 30 ezer zsidó, 30 ezer örmény, a többi újabban bevándorolt orosz, német, magyar sat.) s így a bolgárokra esik $2\frac{3}{4}$ millió. Ebből a Rhodope hegységben lakó pomákok, vagyis bolgár nyelvű mohamedánok száma 70 ezer.

Török uralom alatt, Macedoniában és Thraciában legföljebb 1 millió bolgár maradt. Régebben kétszer annyi lehetett a számuk, mert úgy Macedonia, mint Thracia népességében az egész XIX. század alatt folytonos stagnáló, vagy időnkint csökkenő jelenségek konstatálhatók, a mi világosan kitűnik a városi lakosság apadásából, Drinápolyt pl. a XVIII. századbeli utazók 150 ezer lakosú nagyvárosnak találták, még a XIX. század első felében is 100 ezerre becsülték, a mai számítások szerint nincs több 60—70 ezer lakosánál, Gallipoli 80 ezerről 30 ezerre, Rodosto 40 ezerről 17 ezerre, Szeresz 30 ezerről 25 ezerre olvadt le sat. Igaz ugyan, hogy a városi elem csökkenése leginkább a görögség rovására történt, de a városok hanyatlása maga után vonta a vidék hanyatlását is, melynek lakossága már jobbra bolgárokból állt. Hogy Thracia és Macedonia elbolgárosodása csak a XIX. századbeli bolgár mozgalmak következménye volna, mint némelyek állítják, tévedés. Nemesak a többször említett Baksics (1640) számítja e két tartományt Bolgárországhoz, hanem Brown Edward (1667—70) is úgy találta, hogy a szláv nyelvet egész Szerbiában, Bolgárországban, Ruméliában (Thracia) és Macedonia legnagyobb részében beszélik.¹ A két tartomány régebbi lélek-

¹ Szamota id. m. 307.

számának leolvadásán kívül még azzal a körülménnyel is számolnunk kell, hogy az utolsó negyedszázad alatt a bolgárság mindinkább Bolgárországba és Kelet-Ruméliába kezd huzódni, ha a bevándorlás nem is olyan tömeges, mint volt a háborút követő első években, a mikor 120 ezeren költöztek Drinápoly környékéről K.-Ruméliába. A thraciai részekben egyébként alig van több 150—180 ezer bolgárnál, ehhez jön Gallipoli környékén 20 ezer. Sokkal tömegesebben laknak Macedóniában s a határos ó-szerbiai és albániai részeken. Ezeknek a száma valami 800 ezer. A szerb írók különben a szerbekhez számítják őket, Gopčević például az általa 2,100,000-re tett macedoniai szlávsságból csak 50 ezeret enged a bolgárookra. Ezzel szemben a görög Zófosz mindössze 257 ezer szlávról tud, ellenben a görögök száma a cincárokkal együtt nála 976 ezer főre emelkedik, míg Gopčević csupán 201,140 görögöt és 74,465 cincárt vett föl. Ezt a sorozatot kiegészíti az oláh Sturdza, a ki meg a cincárok számát emeli föl 350 ezerre.

Szerbiában a keleti határszéleken a Timok mentén régebben egészen bolgár volt a lakosság, ezek nagy része azonban eloláhosodott. 1878 után a piroti és nisi kerületek odacsatolásával mintegy 100 ezerre növekedett a bolgárok száma.

Romániában a dunamelléki városokban sok a bolgár eredetű elem, de ezek is hamar eloláhosodnak. Mindamellett a dobrudsaiakat is beszámítva, valami 100 ezerre lehet tenni számukat.

Oroszországba 1792 után kezdtek kivándorolni, a kik aztán az 1812-ben elfoglalt Besszarábiában telepedtek le. Már 1821-ben 38,023 bolgár lakott orosz területen, a drinápolyi béke után (1829) pedig 25 ezer újabb kivándorlóval szaporodott meg számuk. Jelenleg mintegy 120—130 ezeren vannak Besszarábiában.

Magyarország területén az erdélyi csergedi bolgárok valamikor a középkorban költözhettek be; még a XVIII. században beszélték nyelvüket, de aztán eloláhosodtak, mint a szászsebesi, brassai s más erdélyi bolgárok. A délmagyarországiak azon katolikus bolgárok ivadékai, kik passzarovici béke után előbb Kis-Oláhországba telepedtek le (1726), azután pedig, midőn az 1737—38-iki háborúban Törökország visszafoglalta Kis-Oláhországot, innen a temesi bánságba vonultak, hol Ó-Bessenýt és Vingát szállták meg s a krassói hegyek közt 7 falut alapítottak. Számuk 1767—74 körül Griselin szerint 8,663 volt, Fényes Elek (1840) 12 ezerre tette az ó-bessenýi és vingai bolgárok számát, a krassovánok időközben eloláhosodtak. Jelenleg Ó-Bessenýn és Vingán kívül Torontál, Temes és Krassó-Szörény megyék számos más községében is vannak bolgár telepesek, úgy hogy legalább is 25—30 ezerre megy a számuk.

Európán kívül Kis-Ázsiában Nikomedia és Nikea közt van egy bolgár gyarmat.

A *bolgárok összes száma ezek szerint legföljebb 4 és egy negyed millió* s ezt a számot elérték már az ötvenes évek felé, úgy hogy ebből kiindulva s összevetve a bolgárországi városok lélekszámának adataival, *valami 2 és fél millió lelket már 1801-re is fölvehetünk, de talán 3 millióig is fölmehetünk*, számba véve mindazon jelenségeket, melyek az egymástól oly különböző régebbi becslések háttérét képezik. A valóság mindenesetre az, hogy a bolgárság XIX. századbeli állapota korántsem volt kedvező az egyenletes szaporodásra. Többszörös vérvesztéségen kellett átesnie, hogy már-már enyészetnek indult nemzeti öntudata és egyénisége újjá szülessék.

6. Luzsic. (Vend, Szorb.)

A nyugati szlávok odera—elbevidéki ágának maradványa, mely egykor sokkal népesebb és hatalmasabb volt s magában foglalta az obotridákat, pomeránokat, polabokat és más törzseket. A németség azonban folyton erősebb szorította s magába olvasztotta, úgy hogy — mellőzve a pomeránok maradványait, a lengyelséghez számított kasubokat (1890: 55,540) — ma már csak Brandenburgban lakik mintegy 65—70 ezer és Szászország bautzeni kerületében s egy pár szomszédos faluban 50 ezer luzsic. XIX. századbeli állapotukat a következő adatok tüntetik föl:

1800: 200 ezer	1880: 120 ezer
1850: 142 ezer	1890: 118 ezer
1860: 137 ezer	

A szlávság összes száma ezek szerint:

	1801.	1901.
Orosz . .	31 $\frac{1}{4}$ millió	96 $\frac{1}{4}$ millió
Lengyel . .	8 $\frac{1}{2}$ „	16 $\frac{1}{2}$ „
Cseh-tót . .	4 $\frac{1}{2}$ „	9 „
Dél-szláv . .	4 $\frac{1}{2}$ „	9 $\frac{1}{4}$ „
Bolgár . .	2 $\frac{1}{2}$ „	4 $\frac{1}{2}$ „
Luzsicz . .	0·2 „	0·12 „
	51·2 millió	135·12 millió.

Nagy Géza.